

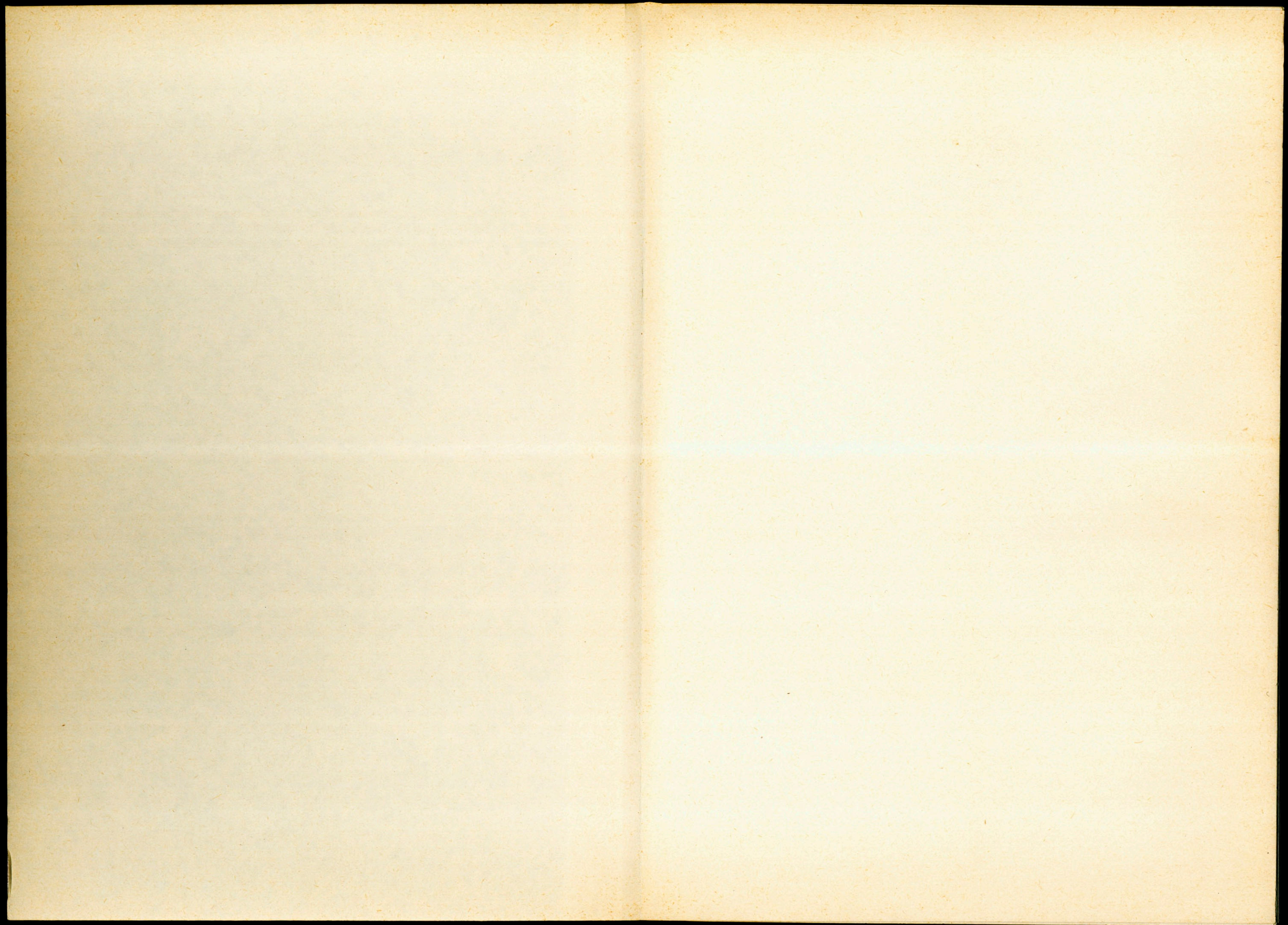
SZÁNTÓ PIROSKA

FORRADALMI SZVIT

1956

október-december

CORVINA

SZÁNTÓ PIROSKA
FORRADALMI SZVIT
1956
október-december

SZÁNTÓ PIROSKA

FORRADALMI SZVIT

1956

október–december

*Y
Zimanyi Magdolna
mellettel, köszönettel
Szántó Piroka*

1996. márc. 2

CORVINA

Készült Békés város nyomdaüzemében
New Times betűtípusból szedve
Nyomdavezető: Várhegyi Zoltán
A könyvet Lengyel János tervezte
és Benyhe János szerkesztette
Felelős kiadó: Bart István, a Corvina Kiadó igazgatója
Műszaki vezető: Szilassy János
Készült 12 (A/5) ív terjedelemben
ISBN 963 13 3076 1

Száz példány I-től C-ig római számmal számozva,
az író-festőművész saját kezű aláírásával készült,
és könyvárus forgalomba nem kerül

ELŐSZÓFÉLE

Ebben a könyvben az írás nem szépirodalom, s a rajzok nem illusztrációk. „Egykorú metszet után”, emlékezem a felíratra régi, kedves történelemkönyveimben. Hát ezek „egykorú metszetek”, csak éppen ecsettel készültek 1956 októberétől december elejéig, az egyre sötétebb őszben, az eső, a kijárási tilalom szomorú estéin. Hat évig el voltak ásva egy üvegdobozban, aztán Vargha Balázsra bízta őket, hogy ha eljön az ideje, adja ki, vagy csináljon velük azt, amit jónak lát, ha én már nem élnék. Az írás pedig huszonnyolc évvel később, 1984-ben készült. Úgyis van néhány írásom, amik – személyes okokból – nem jelenhetnek meg, gondoltam, megírom ötvenhatot is, azt, amit én láttam, és ahogy én láttam. Legyen eggyel több, ami soha nem jelenhetik meg. Örülök, hogy most mégis megjelenik.

*Szántó Piroska
1989. szeptember*

Az a határvadász, aki a szemközti Keletiék lakásába költözött a kitelepítéskor, most végleg hazajött, itthon szolgált. Vagy más beosztást kapott? Nem tudjuk, pedig évek óta egy folyosón ráztam ki a porrongyot a feleségével, de sosem beszélgettünk. A kisfiával meglehetősen bizalmas viszonyba kerültünk, mert örökké ott biciklizett a háromkerekű kis biciklijén, az öreg belvárosi ház körfolyosóján, a mi konyhaablakunk előtt, fénylő kis fekete feje, ferdére metszett sötét szeme csakúgy ragyogott, ahogy megállt és felágaskodott a konyhaablakom rácsára:

– Mitök van?

Ha lekvárt főztem vagy ilyesmit, hát bedugtam egy kanállal a szájába a rácson keresztül, ugyanúgy egy-egy falat másféle ennivalót is, amilyenről úgy gondoltam, hogy számíthat az érdeklődésére, elégedetten hümmentett egyet, s biciklizett tovább. Négyéves forma lehetett, s igazán nem volt szép Kormos Pistától, hogy minden lehető alkalommal megkérdezte tőle:

– Mi az, hát nem hozott a papád ma tőkés bácsi ujját? Se tőkés bácsi fél szemét a jó kisfiúnak? Tőkés bácsi szőrös szívét se?

A kisgyerek csak bámult Kormos Pistára, nevetett, és biciklizett tovább, én meg, hiába haragudtam Pistára: – Hagyd békén, mit tehet a gyerek az apjáról, te átok – mégiscsak pukkadoztam a nevetéstől Kormos iskolamesteri hangsúlyán, szigorúan felemelt mutatóujján s, bevallom, a szövegen nem kevésbé. De azt, hogy a Janika magában is beszél, azt Juci, a takarítónőnk fedezte fel, aki az egész házzal jóba volt, és – gondolom, az osztályazonosság alapján – Robotnéval, Janika anyjával is:

– Tessék már odafigyelni, mit morogdál magában ez a kölk!

Hát, erre csakugyan érdemes volt odafigyelni:

– Majd baszok én nekik vasat gyűjteni menni, nincs más dolguk, az anyjuk keserves kurva... Szarok az emendéeszre, van nekem idehaza dolgom elég, rohadtak... – s megint előlről, a biciklicsikorgással egybehangzóan, ütemesen ismételve, újra meg újra, s szaporán bólogatva hozzá.

Ötvenhat tavaszán az apa, Robot János elvtárs fogta el Pistát, a kiadóból hazajövet, ugyancsak a folyosón.

– Volna ott nekem való munka, ahol Vas úr dolgozik, a Kiadóvállalatnál?

A megdöbbenet Pista csak dadogni tudott: – Megkérdezem, de hát hogy jutott eszébe, hogy könyvkiadónál?

Mire Robot János, ugyanazzal a fénylő, fekete kun arccal, amivel a kisfia nézett énrám, ártatlanul válaszolta:

– Sokan helyezkedtek el már a testületből, így könyvkiadónál, tetszik tudni.

Robot János azonban mégsem került a könyvkiadóhoz. Ötvenhat októberében kenyérért állt sorba, és egy eltévedt golyó koponyaalapon találta. Véletlen golyó volt, kétségtelenül – civil ruhát viselt, s a fején sem volt már a tányérsapka.

ÖTVENHAT

– Tudja – mondja Cipi, lekapva, újra felrakva, lekapva, újra felrakva szemüvegét –, ha én ezt megírnám, az volna a címe, hogy „Tizenegy év tizenegy napja”.

– Megírja, édes Cipi? Ugye megírja?

– Hát... majd. Nem tudom. Meg minek? Úgyse lehet... Nem. A fene se érti majd. Dehogyan írom.

– Istenem, ha én eljutnék odáig – ezt Pista mondja, csüggedten lógatva a fejét –, akkor én a pénzzel fejezném be.

– Baromság, miféle pénzzel? – mordul fel Cipi. – Pénzzel?

– Igen, a ládában az Astoriával szemben, tudod. Ott állt a láda, tele pénzzel, s kezdett rá lassan hullani az eső. És oltogatta a gyertyákat a Ferenciek terén.

*

Igen, a végén már elkezdett esni az eső. De előtte végig ragyogott, melegarany sárga-barna-piros október volt, és Pista meg én először aludtunk kint Szentendrén az éppen csak hogy elkészült nyers leheletű kis kockában, ami a házunk volt, odapötytyentve egy puszta mezőre, még veranda sem, egyetlen árnyékot adó fa sem volt körülötte, de még víz és villany sem, csak az őszi hold egy prérükunyhó fölött. Annyi esztendei csatornaszagú albérlés a legrosszabbkor bekukkantó házínéni után, csak a felháborodott harkály kopogása a fenyőszagú tetőn, meg a millió madár ébresztője, épp jókor, hogy elérjük a reggeli hajót. Egyetlen folt köd sem úszott a Duna fölött, tündöklött a víz, még teljes üzemben volt a parti élet, a strandokon dudált a hajó, és szólt az idény népszerű slágere: Mexikói karnevál... lángban áll... lángban áll... lángban áll... végig, minden megállónál, míg beértünk Pestre.

*

Mi történt a várossal? Valahogy Bécshez hasonlít, ott jár, mászkál, sétál ennyi ember munkaidőben is az utcán. Igen, nekem a nyáron ez volt a legfurcsább Bécsben, amit hiába próbáltam a még Félegyházán belém égetett kuruc ellenszenvvel nézni, elkapott és elragadott az elevensége. Ez volt az első külföldi utam – mióta is? Ezerkilencszázharminckilenc óta. A festőhajóval mentünk, iszonyú, nyomorult utazás volt – fedélközi –, mindenki ügyesebb volt nálunk és jobb helyet talált, de nem baj, tátott szájjal bámultuk a kirakatokat, ahol sok és sokféle és szép holmik kínáloztak, először ott láttunk áttetsző, fehér műanyag vödröket és kancsókat, én meg örökre kinevettettem magam Pistával, mert csodálkozva állapítottam meg, hogy ugyanaz a tubus festék egyik boltban drágább, a másikban olcsóbb. „Tudod, ez a kapitalizmus, édesem – nem az állam, a kereskedő szabja meg az árakat.” Tele volt velünk Bécs, mint egy portyázó hadsereggel, a város kedves zsvijából folyton kiszóltak magyar hangok – tényleg, ott is hangosan beszélt és nevetett, kiabált mindenki, a Sacher cukrászda teraszán a két „nagymenő” grafikus messze hangzóan taglalta a Rákosi-korszak – enyhén szólva – hibáit – citrommal megrakodva szálltunk ki otthon a hajóból az elámult várakozókhoz – évek óta nem láttunk ilyesmit. És mióta hazajöttünk Bécsből, én alig voltam bent Pesten, épült a ház Szentendrén, azt strázsáltuk Pannival, de Pista is éppen csak be-beugrott a kiadóba. Máskor is fur-

csállom a szentendrei nyár után, hogy mennyi ember nyüzsög a pesti utcán, de most: atyaúristen, jól látok én? Egy világoskék lobogó! Világoskék, s a közepén...

– Ide hallgassatok! – robbanok be a Kulacsba –, a színiakadémisták szűzmáriás lobogó alatt sorakoznak a főiskola előtt!

Mostanában gyakran ebédelünk a Kulacsban, pedig igazából a Hungária a törzshelyünk. Három kiadó is van az épületben, a Szépirodalmi, az Ifjúsági s az Új Magyar. Legtöbb barátunk ott dolgozik, és lejön ebédelni a Mélyvízbe. Még nincs olyan undorítóan kicifrázva és felcsillároztva, mint most, huszonnyolc év múlva, s az árai megfizethetők – mindenki odajár. Kellér Dezsőnek külön asztala van, mi rendszerint Kormossal, Cziborral, Juhásszal, Nagy Lacival, Réz Ádámmal és Palival ülünk, Ottlik is benéz, ha éppen felkelt három óra tájban, lassan kialakult az oly régóta nélkülözött kávéházi élet, kezd hasonlítani a régi New Yorkhoz. A Kulacs már más, ma különösen. Rengetegen vagyunk, új, vagy épp csak látásból ismert arcok is bámulnak rám, ahogy szétkiáltom a hírt – de valahogy nem lepi meg őket annyira, mint ahogy vártam. Megyünk mi is az utcára – mondja valaki, lehet, hogy többen is egyszerre, nem tudom mire vélni a dolgot – Pistára nézek, aki Nagy Laci mellett ül, s óriási lelkesedéssel gyöngytyúksültet rendel.

– Megyünk, persze – mondja Pista –, csak előbb megeszem ezt, évek óta nem is láttam gyöngytyúkot az étlapon.

– Pista bácsi – nevet Nagy Laci –, hát neked fontosabb a gyöngytyúk, mint a forradalom?

Pista is nevet. – „Fontosabb hát” – fogja át Laci vállát.

*

A nagy számonkérések idején, mikor Zelket, Déryt s egy csomó barátunkat már letartóztatták, Pistától is kérdeznak egyet-mást, s ő, elég esztelenül, kifakad, hogy őt is letartóztathatják ugyanúgy, mint azokat, hiszen, ha nem is volt a Petőfi-körben, teljesen egyetértett velük – a Fő csak mosolyog:

– Ugyan, ugyan. Nagyon jól tudjuk, hogy Vas elvtársnak fontosabb volt a gyöngytyúk, mint a forradalom!

– Ugyan ki súghatta be ezt – még ezt is! – azok közül, akik október 23-án délből ott nyüzsögtek a Kulacsban.

De míg ott ülök és nézem a felbolydult Kulacsot, hirtelen eszembe jut, hogy pár nappal ezelőtt is furcsállottam már a levegőt, ott, a Katona József Színházban, a Galilei bemutatóján. Persze hogy mindenki ott volt, a szűk előterű régi kis színházban alig fért el a sok nép, s ahogy már ilyenkor szokás, mindenki beszélt, összefűzve és suttogva, de egy széles kör üresen maradt, szabályos kör, Darvas József körül, senki sem beszélt vele, ő meg csak állt komoran, s nézte, ahogy B. J.-vel az élen, mennyien tolakodnak Kádár János felé, B. J. mindig tudta, merre kell sűrögni.

– Én odamegyek Darvashoz – vettem oda Pistának, már furakodtam is át a tömegen, Pista persze velem jött, de nem átlította a fülemből sügni:

Victrix causa diis placuit sed victa Catoni – bolond vagy te, hisz sohasem szeretted Darvast.

– Nem emlékszel George-ra a Virginiai testvérekben? Én is szeretem üdvözölni a lemenő napot – mondtam –, sajnálom szegény marhát.

Későn végződött a színház, hát Pesten aludtunk, hogy elmehezzünk a 20-dik Bernáth vernisszázsra az Ernstbe. Nagyon régen nem volt már tisztességes kiállítás. Pista szereti Bernáthot, én ugyan nem, hiszen nagy része volt abban, hogy én és a hozzám hasonló festők megszűnjenek létezni, de hát festeni tud, az ilyent meg kell nézni, akármilyen mocskot is festett a szoc-reál bűvöletében évek óta.

Itt is tömeg volt, legalább akkora, mint este a színházban, csak itt sok volt a festő. Meg is bántam, hogy eljöttem, mert két ellenkező oldalról is rúgtak belém. Az első még enyhébb volt; T. Cs., a híres-nevezetes Bernáth-növendék Juhász Ferivel összebarátkozott ugyan, s mikor Szigligeten voltunk, leereszkedett odáig, hogy megitta a borunkat, de visszautazásnál már nem ült le mellénk, hanem a kupé végébe Bernáthhoz, Ferit oda hívta, minket persze dehogyis – most csak egy biccentésre méltat – a festők nem így szokták, de hát ő engem – ki is mondta – nem tart festőnek. A másik ütés rosszabb.

Péter Imre ront nekem, minden szófecsérlés nélkül tér a tárgyra.

– Ha te kezét fogsz Vas Istvánnal, mi nem fogunk veled kezét többé.

Péter Imre kolléganő férje, mióta orosz katonaruhában felszabadított bennünket. A robusztus külsejű idegbetegek közé tartozik, a feleségét időnként kékre-zöldre veri, felesküdt híve a szoc-reálnak, a Szabad Nép művészeti kritikusa, keservesen rossz festő. Le se köpött minket az utolsó nyolc évben, mi baja Pistával vajon?

– Hát az a verse, a „Művészet”, az nem ellenünk szól, modernnek ellen?

Ezek nem tudnak olvasni, nem értik a szöveget, isten nem adott nekik fület. És Péter Imre modernségről beszél? Egy kedves arab közmondás jut eszembe: „Bolond az, aki kitárt karokkal odaáll a megvadult kos elé!” Hát én odaállok.

– Eredj a fenébe, Péter Imre. Látszik, hogy kritikus vagy, olvasni sem tudsz, nemhogy festeni.

Dühtől eltorzult arccal mered rám, szeretne megütni, de csak fúj egyet:

– Na jól van, Szántó Piroska. Majd...

És most magamhoz térek, ahogy indulunk ki a Kulacsból, egyszerre mind, kitódulunk a körútra, ott meg egyenesen B. L.-be ütközünk – híres-nevezetes oszlópa ő a Szépirodalminak, s egyenesen Pistához fordul:

– Mi ez? Hinaus mit uns?

Talán ez indítja Pistát arra, hogy nem tartunk a többiekkel, mert előbb haza akar menni a botjáért. Az sosem árt, magyarázza nekem, Magyarországon minden nagyobb mozgolódás zsidóveréssel szokott végződni. Megyünk, persze hogy megyünk mi is.

A bot felesleges volt, Pista ezúttal tévedett, nem szokott pedig. Az Egyetem utca önti az embereket, az Apponyi téri buszmegálló eltűnt, a szobrok talapzata, az erkélyek, az ablakok megszállva, de valahogy úgy, mint egy tánciskolában, ha éppen szünet van. És nincs kiabálás, csak valami dörmögő, nevetgélő moraj, mindenki ödög, sétál, senki sem siet, csak nézi-nézi a fehér zászlókat, amik fölöttünk libegnek csonkán, a közepük kitépve, az új magyar címer hiányzik.

– Hová mentek? – állít meg bennünket, Panni is velünk van persze, Tamási Áron, csuda-szép fekete bohócarcán valami furcsa, komoly mosoly. – A Bem-szobornál már vége van!

– Orul, Aron? – esek neki boldogan, bele a kitért karjába, amin senki sem csodálkozik, mások is ölelkeznek.

– Én örülök – mondja, most már komolyan. – Örülök.

*

Kitépett közepű fehér zászló lobog az autóbuszon is, ahol senki sem kéri a jegyet. Csak mosolygunk egymásra, s ahogy zötykölődve össze-összeütközünk, csak úgy zeng a busz. „Pardon, bocsánat!” „Kérem, ne haragudjon!” „Dehogy haragszom!” „Ugyan, kérem, tessék csak!” „Itt a másik lábam is, lépjen csak rá nyugodtan!” „Dehogya, bocsánat!” „Tessék leülni, asszonyom, üljön le, bácsi!” „Nem nehéz ez a csomag?” „Tegye csak az ölembe!” „Kiskatona, kell egy cigi?” Valaki halkán fütyüli a Varsavianakát.

Egy vidám pléhdoboz tömve megtáptosodott szardíniákkal.

*

Gyuri bácsihoz, egyetlen pesti rokonunkhoz, az utolsó években rendszeresen jártunk, s a születésnapján, október 23-án is mindig felköszöntöttük, most is igazán a legjobb szándékkal igyekeztünk az Aréna út 1-beli lakásába, a jugoszláv követség mellett szemben a Sztálin-szoborral.

A jugoszláv követség kapuja bezárva, Gyuri bácsiéké nemkülönben. De amúgy se lehetne bemenni. A Sztálin-szobornak csak a kora őszi alkonyati égre rajzolódó feje látszik, körülötte a tér, a betorkolló utcák és maga a szobor is el van öntve emberekkel. Kalapáccsal, vésőkkel, dorongokkal működnek a szobron, le akarják dönteni. Mikus bronzszobra azonban, hiába üres belül, kemény dió. Rengeteg *gyerünk*-kel, *hohó*-val és *hajrá*-val kalapálják vígan, nevetve, nagy buzgalommal, aki éppen odafér, hát segít ütögetni, a többiek csak nézik és biztatják őket, és még egyre gyűlnek az emberek, emberek a fákon, az erkélyen, az ablakokban, az autók tetején, de az újonnan érkezőknek sem kell furakodni. Ugyanaz a vidám, barátságos – tessék csak, tessék –, mint az autóbuszban. S az első ismerős, aki a nyakamba borul, Laci. A vezetéke nevét nem tudom.

Az Eötvös Lóránd utcában tavasz óta tatarozzák a padlást, óriási, két utcára kiterjedő gerendaerdő, s egy délben, mikor a két – kettő! – ott dolgozó munkás elmegy, megpróbálom felderíteni, mert mindig szerettem a padlásokat, akár a macskák, a porszagot, a gerendákat, a denevéreket a sarkokban, és már sokszor találtam csudákat is a padlásokon, gyönyörű mintájú, de kicsorbult köcsögöket, régi katonaképeket, egyszer egy nyestet is, aki villogó zöld szemét félig elbújtatva, mint a kígyó siklott le a gerendán, nem, valósággal folyt lefelé, mint egy fénylő olajcsík. Sokszor ennivaló is volt, kukorica, dió, téli alma. De ez nem vidéki, hanem pesti padlás, és két szögbe futó gerenda sarkában egy fiatal férfi ül, mészfoltos overallban, kényelmesen hátradőlve és a Pickwick klubot olvassa angolul, mellette fehér, sós szalonna egy papírban és kenyér – apró falatokban majszolja, lapozás közben dug a szájába egy-egy katonát, hozzá karikára vágott nyers sárgarépat rág. Leülök mellé, behajtja a könyvet, vékony, intelligens az arca, a szeme sötét, fáradt.

– Hozhatok egy csésze teát? – kérdem, vagy inkább lejön hozzánk? Kényelmesebb, tudja.

Kedvesen mosolyog:

– Igen, nagyon köszönöm, kezét csókolom. A munkatársaim nagyon kedvesek hoz-

zám, most elmentek a kocsmába, azt hiszik, nekem nem telik borra, sörre. Hát nemigen, de úgysem iszom. Teleki Pál titkára voltam. Most segéd munkás vagyok építkezéseken.

– Nagyszerű! Én meg festő voltam, most grafikus vagyok, annak is rossz. De a munkatársaim hozzám is kedvesek, azok is szoktak kocsmába menni, és én sem iszom. Hozok teát.

Hát itt is találkozunk a Hősök terén, nemcsak a Pickwick klubban? Laci nevet, kezét ráz Pistával, és felsegíti Pannit a kapu kőlabára, hogy jobban lásson. De már Pistának is kínálnak kilátót. Rajczy, a színész ugrik ki az autójából, és húzza fel magával az autó tetejére – még a III. Richárd első előadása idejéből ismerik egymást. Rajczy, úgy emlékszem, nyilas volt – vagy csak azzal vádolták? Pista tagadhatatlanul, láthatóan zsidó és meggyőződéses katolikus, az a gyerek pedig, aki most mászik felfelé, a vörös csillag felé, a jugoszláv követség tetejére egy kis kalapáccsal, a DISZ-esek ingjét hordja, s az a fiatal nő, aki egy óriási, szétbontott szegfűcsokrot dobál szálanként a tömeg közé, kétségkívül munkáslány, piros-fehér pettyes kendő és barna kezeslábas van rajta – de ez most itt ezen a zsongó, örvénylő téren teljesen mindegy. Van, aki cselekszik, a többi nézi. A szobor körül szerencsétlenkedők közé most odakiált egy harsány hang: – Mit vacakolnak, emberek?! Hozzatok egy darut a Ganzból, lerántjuk drótkötéllal! – És a fejünk fölött a tetőről kétségbeesetten könyörög egy éles, fiatal hang: – Dobjatok már fel egy kalapácsot! Dobjatok már fel egy rendes kalapácsot! Nem bírom ezzel leszedni! Jaj, hát dobjatok már föl egy rendes kalapácsot!

A szobor körül szétolvad a tömeg, megérkezett a drótköteles daru. Már sötét van, de zseblámpák és fáklyák világítanak a serényen dolgozókra, egy munkás valahogy odaszerele leágasztatva az utcai lámpát, míg rá nem jönnek, hogy hiszen saját világítása is van ennek a szobornak, köröskörül a talapzaton, csak meg kell gyújtani – nyilván nem sokan láttuk ezt este kivilágítva.

– Vigyázzatok, dűl!

A csizmák fölött dőlt el a szobor. Ha már fogta a daru, hát diadalmenetben hurcolták végig az Andrássy úton, s az Akácfa utca sarkán törték darabokra. Én is felvettem egy bronzdarabkát, nem tudom, emlékül vagy trófeául-e. Aztán mégis elhajítottam.

Az üres talapzaton vigyázzban ott álltak az üres csizmák. A felkelt nép teleszarta őket.

*

Mindenki beszél mindenkivel, akár ismeri, akár nem. „A rádiónál ölik az embereket!” „Az ávósok!” „Gyerünk!” „Az írók, a magyar írók!” „Tudjátok – nem – megszűnt a tegezés – tudják már?” „A Petőfi-kör összeállította a nemzet követeléseit!” „Hallották?” „Tizenkét pont!” „Honvédelmi Bizottmány!” „Az Irodalmi Újság!” „Nagy Imrét akarjuk hallani!” „Ruszkik, menjetek haza!” „Nagy Imre magához hívatja Andropov urat!” „A Kiliánban fegyvert osztanak!” „Ki tudja kívülről a Talpra magyart?” „Tizenkét pont, tizenkét pont, tizenkét pont!” „Ha Petőfiék ennyit gatyáztak volna!” „A magyar írók!” „A fiatalok!” „Munkástanács!” „Nem hazudunk többé!” „Egyetemisták tanácsa!” „Soha többé koholt pereket!” „Szabadok vagyunk!” „Pucoljon a Papa!” „Engedjétek ki a rabokat!” „Cseréljenek helyet a sitten az ávósokkal!” „A rádióhoz!” „A Parlament elé!” „A Petőfi-szoborhoz!” „Minden pártot engedjenek működni!” „Magyar címet!”

Ismeretlenek nevetnek egymásra, ismerősök csókolóznak.

Itt, ahol lakunk, az Eötvös Lóránd utca 10-ben, különösen eleven az élet. A kapunk az egyetemre nyílik, az ablakaink a Károlyi-kertre. De folyton az utcán vagyunk, persze, ahol minket, akik átértük Budapest ostromát, nem különösen lep meg az a néhány felborult villamos a lelógó vezetékével s a feltépett kockakövekből rakott barikád s persze a sorban állók sem az élelmiszerüzletek előtt, már amelyik kinyitott. Hogy forradalomra készült volna a város, ahogy a rádió üvöltötte? Nem igaz. Nálunk sincs otthon egy falat kenyér se, a házban sincs senkinek. De hát annyi baj legyen! Forradalom van, nem? De folyik a víz a csapból, ég a villany és szól a telefon, telefonálunk is buzgón, mert tudjuk, hogy majd elromlik, ez már így szokott lenni, de ebben is csalódunk – ugyanis merő lelkesedésből dolgozik a telefonközpont, nem állt le, hisz ez is életkérdése Pestnek, akár a víz és a villany, és Budapest most egyetlen tömbbé válik, a szabadság eszeveszetten boldog, és úgy látszik, mindennél nélkülözhetetlenebb érzésében. Minden hirtelen leegyszerűsödik: aki az utcán van, az jó barát, aki meg nem az, az úgysem meri kidugni az orrát.

Hát az a tizennégy orosz tank az Úttörő Áruház és az Apponyi tér között? F fiatal katonának másznak ki belőle, és az oroszul tudó diákok magyaráznak nekik és ölelkeznek velük. Nem, dehogy vagyunk fasiszták! Micsoda ötlet! Szocialisták vagyunk, de nem tűrjük a zsarnokságot, forradalom van, értitek? Nálatok is volt, igaz? Ez eddig nem volt, nem lehetett igazi, hiszen kommunistákat tartóztatott le a rendszer, megölte, kínozták őket, mi szabadságot, igazságot akarunk – gyertek velünk, testvérek, ti is fiatalok vagytok – nézzétek, ez a címerünk, felrajzoljuk a tankotokra, s megyünk együtt. És felrajzoljuk krétával.

Ó, édes Budapest, most szerettelek meg, te viccek városa. Ebből is vicc született, persze.

„Mi volt az egyetlen segítség, amit a magyar forradalom külföldről kapott? Hát az a tizennégy orosz tank, amit október huszonnegyedikén gyorsan ideküldtek, hogy rendet csináljon.”

A felkelők egyenruhája a legszebb, amit hadsereg viselt valaha. Emlékszem, milyen élvezettel olvastam a Graczában a részletes leírását egyenként minden alakulatnak. (Büdöskő színű hajtóka, sárga gomb, például.) Hát ezeké nem ilyen. Sötétkék svájci sapkát viselt eddig is minden egyetemista, most is azt viselik, és viharkabátot és nemzeti-színű karszalagot. És honnan termett hirtelen ennyi Kossuth-címer, micsoda ügyes nyomóüzem, vagy fémműves, vagy ördög tudja, milyen iparág foglalkozik a gyártásával, de minden sarkon kapható, s akinek nincs pénze, ingyen kapja, vagy a másik vásárló vesz neki is. Csak a négy folyó s a három halom, milyen régen nem láttuk, hogy kapunk utána, s tűzzük fel, Panni már azzal jön haza az iskolából, Vali a főiskoláról – nincs már tanítás sehol, a tanárok forradalmi bizottságot szerveznek, a gyerekek az utcán vannak. Az alkonyódó október csupa halk füttyszó – fiúk-lányok hívják egymást s mennek együtt, puskás verébcapat. Pannival és Valival együtt az ablakon kikönyökölve nézzük őket. A rádiónál még mindig folyik a harc, Gerő is okosabban tenné, ha nem gyalázná ellenségnek a fiatalokat, mert ezzel valahogy érvényét veszti az állandó könyörgés, ami tízpercenként hangzik a rádióból: „Aki hat óráig leteszi a fegyvert..., aki fél hétig... tegyétek le a kapu alá..., menjetek haza, most még bántatlanul elmehettek... tegyétek le a fegyvert... tíz óráig... éjfélig...”

Hová lettek a határőrök, a szögesdrótok, a kutyák? Bécsből két óra alatt ide lehet érni kocsival. Ide is érnek, messzebből is. Ennivalót keresek, a Ferenciek terén nyitva a nagy Csemege, és előtte külföldi, sosem látott két nagy autó, hófehér, és – hinni sem akarok a szememnek – oldalán a máltai kereszt. Vadidegen asszony szól rám barátságosan: – Kenyér nincs már, de az előbb még volt citrom, képzelje, és kenyér is lesz délre, megígérték, de én odaadom az enyémnek a felét, ha van gyereke. – Nem, nincs gyereke, köszönöm, nem fogadhatom el, mi kibírjuk délig, igazán. – Délig? – nevet rám az asszony. – Még sokat fogunk kibírni, de most könnyen...

A pult mögött fehér köpenyes, szép arcú, középkorú nő. Nem, citrom nincs, volt, de már elfogyott. – Várjon! – kiált rám, majdnem haragosan –, várjon egy percre! Megnézem, hátha elgurult egy, mégis. Tudja, én tegnap megesküdtem, hogy többé nem fogok hazudni. Soha, semmiért sem, a legkisebb dologban sem. Eleget hazudtam eddig, elég volt!

– Elég – mondom én is, boldogan. Citrom nincs, de a nő előrehajol, és megcsókoljuk egymást. Sose látom többé, pedig még évekig vásárolok ott, a Ferenciek terén.

Megnézzük, hogy Vas néni mit csinálhat, viszünk neki ennivalót. Ő ugyanis az egereken kívül nem fél az ördögtől sem, nemhogy a röpködő golyóktól, pedig azokkal ijesztgetjük, nehogy kimenjen az utcára, mert – enyhén szólva – tájékozatlan, azaz nem szokott hazudni, a véleményét sem szokta eltitkolni, és esetleg bajba keveredik, bár azt hiszem, órá külön őrangyal vigyáz. (Öt napig volt negyvenöt januárjában a Központi Nyilas Házban, s élményeiről mindössze a következőkben számolt be: „A Jóisten megsegített, egyszer sem kellett vécre mennem azalatt.) Ezen kívül egyetlen szót sem szólt, azóta se, rendkívül elegánsan. Most is tőle lépünk ki, s indulunk a Zichy Jenő utcába Cipiékhez, mikor hirtelen, mintha láva ömlene, minden betorkolló utca zokogó, kiáltozó, rohanó emberek tömegét zúdítja a Bajcsy-Zsilinszky útra, magukkal is sodornának az ellenkező irányba, s jönnek, jönnek, torlódva, futva, sikoltozó, síró, jajgató nők és férfiak, egy ember orvosért kiáltozva, sebesült lányt támogat, van, aki másodmagával hurcol egy vérző rongybabát, aki nem tud megállni a lábán, csak lóg a feje, valahogy csonttalanul. Egy-egy feltűnő alaknak csak a könnyes, zokogó arca vagy a jajgató szája ugrik ki a tömegből, de már új síró arc, új kiáltozó száj, rémült szem, és közben egyetlen gyalázkodó, káromkodó szó sem hallatszik, csak a vonító, egybeolvadó zaj, és hullámozó, fel-felcsapó zokogás, mögöttük a Parlament felől ropogó sorozatok. Autók állnak meg és autóbuszok, kezek nyúlnak le a sebesültekért, sok, sok a sebesült, de a kapuk is nyitva vannak: – Ide hozzák be! Van orvos a házban! – És már rohan is ki egy vékony férfi, s a véres test fölé hajol. „Közénk lóttek!” „A Parlament előtt halottak fekszenek!” „Az ávósok!” „A tankok!” „Az ávósok!” Tájékozás után.

Juhász Feri ott volt, ő meséli, hogy a parlamenti felvonulás milyen gyönyörűen kezdődött, ugyanolyan kedvesen és vidáman, mint ezek a csoda gyülekezések, Nagy Imrét akarták hallani, de a beszéde után valaki meggyújtott egy rendre intő röpcédulát, aztán mások is, mindenki, apró tüzek lobogása mellett énekelték a Szózatot, a Himnuszt is – eddig a Himnuszt csak szavak nélkül játszották, ha játszották – de a Földművelésügyi Minisztérium tetejéről ávósok kezdtek géppisztollyal lőni a tömegre, erre minden összezavarodott, mert az orosz tankok is lőni kezdtek, ők a tankból nyilván nem az éneklőket, hanem a géppisztolyos tüzelő katonákat tekintették rendbontóknak, és persze ahogy ez már lenni szokott, a tömeg szenvedte meg. (*Quidquid delirant reges, plectuntur achivi.*)

Sokan meghaltak, még többen megsebesültek, a rendőrök a tüntetők pártjára állva ugyancsak tüzelni kezdtek az ávósokra. De, ami a legszebb – meséli Ferkó –, a zűrzavarban összefutott B. E.-vel, akinek ilyenkor nem volt sürgősebb problémája, mint nekiesni, azzal, hogy hogyan barátkozhat ő, Feri, az élvonalbeli modern költő, azzal az absztraktellenes és egyáltalán modernellenes Vas Istvánnal. Úgy látszik, Péter Imre csakugyan akcióba lépett. Jópofák.

Az Eötvös Lóránd utca központi fekvésének köszönhetjük, hogy hozzánk rohan fel mindenki, aki a városban jár. Kormos hiányzik – éppen elvette Rab Zsuzsát, és nászútfélén vannak, Juhász Feri is keveset jöhet, mert naponta kijár Erzsikéhez a Lipótmezőre, szegény, ahogy Vali is az édesapjához a kórházba, de a kiadóbeli kollégák és barátok egymásnak adják a kilincset, Pistát a kiadó forradalmi bizottságába választották, persze, ahogy Pannit és Valit is az iskolában. Szegény Pistának van elég dolga, míg legyőzi magában az undort a különböző saulusok pálfordulását látva, nincs is kedve az írószövetségbe menni, aztán mégis elmegy Cipivel. És én is elszánom magamat, hogy bemenjek a Képzőművész Szövetségbe. Mind a kettő jó messzire esik tőlünk, de hát a csoda állandósult Budapesten, az autósok éppen olyan elképzelhetetlenül barátságosak és szívélyesek, mint a sorban állók, a romkerülgetők, a borbély, a fodrász, a búr, a búr, a búrkalapban, hogy egy ősrégi slágert idézzek; de komolyan így van. A kereszteződéseknél megálló autók, teherautók vezetője kiabál: „Ki jön az Oktogonra?” „A Keletibe megyek, öten még fölférnek!” „Szeged felé utazik valaki?” „Megyek Budára!” „Kelenföld felé!” „Kis-tarcára!” „Szentendrére!” „Arra ne menjetek, ott oroszok vannak!” „Miért, azt gondolja az elvtárs, hogy délen nincsenek?” „Elvtárs a jó édesanyja!” „Ugyan, emberek, megszoktuk, nem jelent már semmit, magyarok vagyunk!”

Magyarok vagyunk, ordítja mámorosan mindenki, magyarok, magyarok! És utazunk egymás autójában, egymás kezét fogva, egymást felhúzgálva oda, ahol akad még egy csöpp hely.

*

A Fészekben nyüzsög a sok ember, én Fekete Béla mellé kerülök, vele tartok, még az első emeleti fordulónál csak, amikor meglátom Cs. M.-et, aki nyafogva magyaráz egy csomó fegyveres főiskolásnak:

– Segítséget kérek, drága barátaim, a tőkés, akinek a házában lakom, visszajött nyugatról, és ki akar tenni! Fegyveres őrseget kérek, két pici lányommal hová menjek?

Én meg tudnám mondani magyarul, hogy hová menjen, de nem teszem. Évekig ő volt az ügyeletes zseni. Kossuth-díjat is kapott a Rákosi-portréira, a tizenhat összehívott művész közül csak neki „sikerült” jó képet festeni róla, villát is adtak neki, amiből kitelepítették a tulajdonosát, valahogy nem tudom sajnálni. A terem zsúfolva, egy fiatal fegyveres fiú kiabál egy asztal tetején, folyton elvtársaknak nevezi az egybegyűlteket, miközben sírva panaszolja, hogy ő még nem látott Picasso-képet, se Rembrandtot, se impresszionistákat, engedjék ki az embereket Párizsba, azelőtt kimehettek, ha koplalva is – ugye ezt mi is követeljük, elvtársak! Egyszerre tízen is ráordítanak, hogy ne elvtársozzon itt, mert a fején verik szét a puskáját, de Fekete Béla hangja mindenkienél erősebb:

– Hadd mondja így, ti tanítottátok rá, azt hiszitek, ezen múlik, hülyék!

Most B. E. ugrik fel az asztal tetejére. Üvölt, mint ahogy szokott mindig. Figyelek,

figyelek én rá, de csak az derül ki a heves beszédömlésből, hogy ő a művészek szabadságán csak egy bizonyos fajtájú absztraktok szabadságát érti, hangsúlyozza, hiányolja, követeli – „és akik kiszolgálták ezt a rendszert, azoknak nincs helye itt a szent forradalom népe között, takarodjék, tűnjön el innét, mert...” – és tüzet fúj a hangja – eredményesen.

„Ő volt Rákosiék fő-főplakátosa. Ő zsúrizett ki minket, menjen innen!” Egy kis, gömbölyű ember körül örvényleni kezd a tömeg és az ajtó felé szorítja. Ceglédi Pista. Igaz, plakátokat csinált, igaz, zsúritag volt, igaz, sokat keresett. De hát itt van. És sosem bántott senkit. És a gazemberek hol vannak? Azok, akiknek semmi sem volt 1948-ig elég szubtilis, fennkölt, elvont, modern, s akiből szocreál lett, és akik meghívták Pióker Ignácot a szövetségbe, hogy két órán keresztül egyfolytában magyarázza nekünk, hogy mit fessen a SZOCIALISTA FESTŐ. Akik a főiskolát vezették, akik a szocreál freskókat csinálták, a kettesével-hármasával egy képen dolgozó Kossuth-díjasok? Erre a szerencsétlen, éppen csak rajzolni tudó fiúra eresztik rá az évek óta felgyűlt dühüket? Amennyire tőle telik, egyenesre húzott nyakkal megy ki az ajtón, nézni is szégyellem. Fekete Béla megfogja a kezemet:

– Gyerünk innen, Piri. Ez nem nekünk való.

Csakugyan nem. Most meg már Gy. M. tolja egészen közel, egyenesen az arcomba lehelve, saját piros ökörfejét:

– No, ezt ugye jól megcsináltátok, mi? Kellett nektek a kommunizmus meg a Rákosi, ugye? Illegálisok, mi?

Nekem ilyenkor eláll a szavam, kivéve, amikor megszáll a szentlélek, és bunkóval ütök vissza. Ő mer pofázni énvelem? Ő volt a NAGY ILLUSZTRÁTOR, de még azokért a morzsákért is ordított, amit én kaptam eleinte – nem restellt a Szépirodalminál reklamálni, hogy volt absztraktokat foglalkoztatnak, őt és a barátait elhanyagolva – még ahhoz is hülye volt, hogy ne épp az én kiadóbeli jóakaróim előtt művelje ezt a szemétséget, és most meg – de szerencsére Bélának több az esze és nagyobb a gyakorlata, mint nekem:

– Te marha. Sose mertél odajönni, ahol az ég zengett, ezután se mersz majd. Zurück!

Nem vesszük igénybe a barátságos autósokat a Körúton, ballagunk inkább, eleinte lógó orral, Béla meg én, de aztán elfeledkezve dicső szövetségünkbeli élményeinkről, csak bámuljuk az egyre újabb csodákat, amivel az utca pompázik. Teherautók futnak, éljenző, kiabáló emberekkel, az oldalukon felírás: „Csécsihalom küldi a hős Budapestnek.” „Nem hagyjuk éhezni Budapestet!” „Nincs már téesz Papréten, de kaja van, egyétek!” Baromfi, krumpli, zöldség, gyümölcs a teherautókon. A Körút sarkán megáll az egyik, két kucsmás ember, óriási ládából almát akar osztani. De fegyveres fiúk-lányok veszik körül őket: „Ne így csináljátok!” „Vigyétek a csarnokokba, úgy inkább jut mindenkinek!”

– Ajándékba hoztuk, nem eladni – mordul fel az egyik marcona ember –, egyenesen Szabolcsból!

– Akkor is vidd csak oda, ott keresik az emberek, nem az utcán! Mi rendet akarunk, érted? No, adj ide nekünk egypárat, mert mi itt maradunk estig, és köszönjük, hallod?

A telefonunk működik, Panninak jut eszébe, hogy mi lehet Mityuval, nemrég meghalt legjobb barátnőjének a férjével, aki lelkes sztálinista, nyilván nem örül az eseményeknek, ha bajban van, segítenünk kell neki. Engem meg iszonyú lelkifurdalás fog el – hogy eddig eszembe sem jutott, hogy segíteni kellene és kiknek – annyira elfoglalt az, hogy

nekünk nem kell most segítség – ritka történelmi helyzet, bizony. De szerencsére Aczél György, akinek mindhárman az életünket köszönhetjük, éppen Párizsban van, de hát Boriskával mi lehet? Boriska ugyanis teljesen elfogult és a világ legártatlanabb lelke, nekem meg a legjobb barátnőm, pedig ha volt a világon szemellenzős kommunistalány, hát ő az. Elhitte Rajk bűnösségét, a saját testvéréét is, hiába próbáltam észre téríteni, viszont ártani nem ártott soha senkinek, de persze lehetnek a munkahelyén ellenségei, csak jobb lesz, ha idejön hozzánk. Alighogy Panni eléri Mityut, aki köszöni, nincs szüksége semmire, ő bement a munkahelyére, igaz, egyedül van a házban, de van fegyvere és ő nem fél – ki hitte volna? Megjelenik váratlanul Boriska boldog mosollyal. Hát órá aztán ráillik Szent Fruzsina legendája, aki égő parázson sétált, s még a köntöse szegélye sem perzselődött meg. Fialat fegyveresek autóján jött, próbálta mondani nekik, hogy hagyják abba a hőbörgést, hiszen a nagy Szovjetunió már jön a segítségünkre, ő hallotta a filmgyárban – ott dolgozik, rendező –, hogy Pest körül már orosz gyűrű van, Budaörsön, Monoron, Szentendrén, mit akarnak, úgyse tehetünk semmit, az igazság a végén úgyis győz, lám, az ő bátyját is szabadon engedték öt év után és rehabilitálták – de ugye nem hallgattak rá a gyerekek, csak nevettek és szépen lerakták a Kálvin téren, hát nem aranyosak? És mondd, édeském, tényleg forradalom ez?

Azt hiszem, ez kétségtelen. Új kormány alakul, Nagy Imre vezetésével, Maléter a forradalomhoz áll, és átveszi a Kilián laktanya parancsnokságát, Nagy Imre tűzszünetet rendel, megígéri a szovjet csapatok kivonását s az Ávéhá feloszlását. Mikoján és Szuszlov Pesten van s tárgyal a kormánnyal.

Nem is ártana a tűzszünet. Szaporodnak a halottak az utcákon – s azt halljuk, a gyűlölet parttalanul átcsap időnként a lincselésbe, az ávosok elleni eszméletlen bosszúvágy igazán érthető, mert a „kijött” emberek természetesen beszélnek, hát ostromgyűrűk alakulnak a pártházak s az ávóközpontok körül, ahol vadul folyik a vér, és túlsordul a gyűlölet, amit az elmúlt évek betonfödelének a felpattanása vulkánkitörésig fokoz.

De a város maga, ha nem nézzük ezeket a sündisznóállásokat – pedig a környéken szaporodó orosz tankok készülődésében a város is tulajdonképpen sündisznóállás –, lobog és úszik a tisztaság vágya csaknem irreális fényében. A betört üvegű kirakatokban érintetlenül áll a ruha, a cipő, az ékszerek, a könyvek – senkinek eszébe nem jut, hogy hozzányúljon. És ahol üres a kirakat, tábla hirdeti, kézzel írott nagybetűk: A házfelügyelőnél van minden! Nem vagyunk tolvajok! Variációk: Nekünk nem kell semmi, csak a Szabadság – így, nagybetűvel. Ne szennyezzétek be lopással, erőszakkal a forradalmat! Barátaink, vigyázzatok! Ez a mi forradalmunk maradjon tiszta! A falakon sebtében, kézzel írott plakátok gyakran csak papírdarabok, eszméletlen sietséggel mindenki ki akarja mondani, amit szeretne. Le az ávosokkal! Van még lámpavas! Aztán közvetlenül alatta: Örültek vagytok? Azt csináljátok, amit ők? Ne akasszatok ti, bízzátok ezt a forradalmi bíróságra. És a válasz: Igenis örült vagyok! Ha a te apádat nyírták volna ki?! És a tizenkét pont az 1848-as tizenkét pont, meg az ifjúság tizenhat pontja számtalan példányban, ahogy látom, stencilezve is, de kéziratban is. Aztán: Ne féljetek, nem vagyunk egyedül! Jön az ENSZ segíteni! Ruszkik, menjetek haza! És egyetlen durva szó sem sehol. Ellenben versek tömege, falakon, lámpaoszlopokon, kirakatokban. Az Apponyi tér környékén legalább tíz, szép, lila tintás jól olvasható verse Solymos Idának. De másoknak is, akiket nem ismerek. Az Irodalmi újságban Benjámin László gyönyörű verse – sokan lemásolták és kiragasztották a falakra. Nagyon irigylem tőle, bár érthető, ha siet – épp

elég undorító verset publikált az utolsó években, de ez a vers kifogástalan, nem, sajnos, több annál, nagy vers és bátor, a fene belé. Igazán nagy adomány a pillanatnyi politikai átérzéseket sürgősen versbe rakni.

Ami azt illeti, nemcsak versekben jelentkezik a lelkes bűnbánat nagy hirtelen. Egy reggel Réz Pali telefonál, hörögve az élvezettől:

– Ide hallgassatok, ma reggel hétkor még ágyban fekszem, megjelenik R. P. úr. Jött, hogy bocsánatot kérjen, amiért úgy elintézett bennünket azon az összelektori értekezleten! Ott jajgatott az ágyam szélén, hogy ő hogy sajnált, de hát azt hitte, meg muszáj volt, meg minden, s bocsássak, bocsássak, bocsássak meg! És adjam meg a Vas István címét, mert ő tőle is bocsánatot akar kérni. Mondtam, hogy én szívesen megbocsátok, és le van szarva, de veled ne próbálkozzék. Mert ugye Vas István közismerten rabiátus ember, folyton verekszik, a Kormosnak el is törte tavaly a lábát, a bátyámat is több ízben kékre-zöldre verte, hát ne próbáljon a szemed elé kerülni, mert az a legkevesebb, hogy lerúgod a lépcsőn, de esetleg kinyomod a szemét. Ugye, jól tettem? Mert az még külön dühösít, hogy a monogramunk ugyanaz. Írt is valami rondaságot, és R. P.-t írt alá.

Pali *enfant terrible*, az is volt mindig, ezt mindenki tudja, csak, úgy látszik, R. P. úr nem. Tény, hogy megszívlelte Pali szavait, nem jelentkezett nálunk.

*

Egy délután abszolút gyűrötten megjelenik Major Tamás.

– Gondoltam, feljövök, hátha tudnátok adni egy kis szalonnát meg kenyeret; én nem merek vásárolni.

Szerencsére van itthon, még bor is. De ezt azért túljátszotta Tamás. Pedig – éppen velünk semmi oka sincs rá – a színészekkel, gondolom, van elég. Pistát sosem bántotta, fordítást is adott neki, csak bámulunk, de aztán rájövök a dolog nyitjára. Színész, hát próbál. A lebukott nagyság szerepét próbálja, és először a legveszélytelenebb talajon. Hát persze. Csak Vali és Panni csodálkozik, a tiszta lelkek.

*

Pista megérkezik az írószövetségből, csak annyit mond, hogy „nem boldog a magyar”. Vagy ezt Karátson Bandi, esetleg Csatlós mondja, aki Róna Ilussal együtt majdnem mindennap nálunk van és beszámol az Új Magyar Kiadóról, ami most, Pista javaslatára, Európa lett. Nem tudom, de nem egészen jókedvű. Kevés szóval, inkább fanyalogva mondja el, hogy Balázs és Cipi milyen sokat beszélt a hallgató írókról, hogy Veres Péter vezette és igyekezett rendben tartani a társaságot, hogy csudálatosan nem veszik tudomásul, hogy mi van körülöttünk, hanem az írószövetség új elnevezésén tökölődnek, meg ezen-azon az irodalmi kis izéken veszekednek – míg csak Illyés rájuk nem dörrent:

– Lehet, hogy holnap már a közös sírban fekszünk, ne viselkedjünk úgy, mint a Nagyidai cigányok!

A harcoknak még nincs vége, a Kiliánál különösen. A Tisza Kálmán téri pártháznál iszonyú csata folyt, folyik még ma is. Elkísérem Pistát a kiadóba, s arra kerülök, most nem lövöldözést hallani, de iszonyú dörömbölő lármával van teli már a Rákóczi út is, s ott a téren teljes az eddig még nem látott zűrzavar. Az Erkel Színház felől ásóval, kapával

rohannak az emberek, s a pártház előtt valami száz méterrel, egy csomóan ásnak, van, aki a tíz körmével kaparja a földet, s rengeteg asszony sír, kiabál, üvölt. De nemcsak a nők, összevissza sír és üvölt az egész tér, s lassan az értelme is kezd kialakulni.

Ne lőjétek a házat! Előbb szabadítsuk ki a foglyokat! Itt vannak a pincében! Halljátok, kopognak, dörömbölnek! Robbantsuk fel a házat, vágjatok be egy pár gránátot! Katonák, segítsetek! Hol vannak a tüzekek, ágyú kell ide! Ne, az istenért, hátha a mieinket ölitek meg! Dehogysis, nem a foglyok vannak a pincében, ők bújtak oda! Most is odalőtt egy barom, és nézzétek, egy nemzetiszínű karszalagos fiú dől ki az ablakon! Hagyjátok abba! Emberek, segítsetek, az én fiamat negyvenkilencben vitték el, azóta sem tudok róla, hátha itt van az is! Jaj, mama, az én férjemet is! Az enyémet is! Itt keresi? Rég kinyitottunk minden börtönt már! Igaz, igaz, Vácról már megjöttek! Nem, csak ássunk az épület alá! Vagy kiszabadítjuk a mieinket, vagy megfogjuk az ávosokat! Gyilkosok, gyilkosok, hóhérok!

Sokan lehasalva hallgatóznak, a fülükkel a földön. „Én hallom, hogy kopognak.” „Én is, dörömbölnek, szegények!” „Menjete a laktanyába egy ágyúért, ágyú kell ide.”

Ó, Istenem! És ha Pistát vagy Pannit vitték volna el, akkor is csak így állnék itt és nézném? Hát nem kaparnám én is a földet, mint ezek a szerencsétlenek? De valami aljasul tárgyilagos érzés, talán a festő, aki belőlem nézi, azt mondja: tömeghisztéria. Ez is egy szó. De Lászlót már semmi sem támaszthatja fel, Havas Bandit agyonverték a börtönben – jaj, szegény Beck Márta, a felesége! – és hányat még, és hogyan. Nem, ezt nem lehet tárgyilagosan nézni, hangosan sírok én is, nem tudom, értük-e vagy értünk. „A magáét is megölték?” – támaszkodik rám egy öreg, finom arcú néni. „Nem az enyémet, engem ölte meg” – gondolom, de csak megrázom a fejemet, s elindulok hazafelé.

Otthon már tele a ház, s ami a legmeglepőbb: Illés Endre is feljött, s csak úgy sugározza magából az optimizmust, ettől aztán én kezdek el félni, meg is mondom neki, de ő csak csodálkozva néz rám:

– Maga fél, Piri? Mitől lehet itt még félni – megtörtént a csoda, a teljes csoda, nem érti? Kell, hogy történjenek csodák! Nem érti, hogy ez természetes, hogy a nyomást addig fokozták, míg a legközőnyösebb s a legbutább ember sem tudta már elviselni, nem hogy egy egész nemzet! Hát robbant!

Az éppen jelen lévő Boriskának tátva marad a szája, még mielőtt befoghatnám, ki mondja:

– De hát az elvtárs most kinek a pártján van, nem értem.

– A szép filmek pártján, Boriska – nevet rá Illés. Endre, aki pontosan tudja tőlem Boriska rémregénybe illő történetét az elfogott testvérrel, a börtönben született kislánnyal, akit álneven találtak meg, s mindazt a megalázást és kínlódást, amin keresztülment Boriska, s ami megviselte ugyan a szívét, de nem gyarapította az eszét, szegénykémnek.

– Eltemették Eisensteint is! – lép Boriska mohón a neki ismerős biztos talajra. – És én láttam még Piscatort is és Moissit is Bécsben!

Helyben vagyunk, Bandi is rajong mindenféle színházért, nemhiába átkozták ki a darabjait, egy sarokba vonulva, egymás szájából kapkodva a szót, ábrándokba merülnek, micsoda darabok lesznek! Micsoda filmek! Isteni!

Két vidám helikopter köröz a város felett, eddig csak moziban láttam ilyet. Az ablakból nézzük, ahogy szórják le a röpcédulákat. A fiatalok még a szeretettel ölelgetett puszkájukat is leteszik, csak hogy elkaphassanak egyet, és ujjongva olvassák fel egymásnak. „A szabadságért harcolunk, nem vagyunk egyedül, a világ szeme rajtunk! Tartsatok ki!”

Hirtelen megváltozott a szavunk járása, a nyelvünk. 1956-ban 1848 hangja szól. A „béketábor egy tagja” hirtelen Magyarország lett és – vagy – a magyar nemzet. Annyira elkopott az utolsó nyolc esztendő frazeológiája, hogy szinte öntudatlanul vissza kell nyúlunk oda, ahol még elevenen csengett a szó. Micsoda vicclapbeli kifejezéssé vált például „a dolgozó”. Nem vagyunk hangyák, az istenfáját. A „dolgozóból” ember lett, később merő gúny, „igyekszik a dolgozó”. Vagy még később: „háromszáznolcvan forintos könyv, de a dolgozók elkapkodták egy nap alatt”. A béketáborból – pedig lehántva a szót a tövéig, milyen gyönyörű – egy durva vicc helyhatározója. (Úgy seggbe rúglak, hogy kiszállsz a hatszázmillió béketáborból.) Talán az ifjúság tette – ha nem is a márciusi, de októberi –, hogy visszamentünk, önkéntelenül a tiszta negyvennyolcig. És az akkori költők milyen időszerűek lettek, egytől egyig. „Sok a sír a völgyeken.” Ki hinné, hogy Gyulai Pál megríkat ma még. Mert sok a sír és egyre több. A tereken. A Károlyi-kertben. Mindenüvé temetnek, ahol nincs aszfalt. Nemzetiszínű zászlóval letakart halottak, aztán virággal borított hevenyészett sírok és sebtiben összeábdált keresztek, papírcédulákkal: Húszéves volt, tizenkilenc éves, hatvanéves volt, tizennyolc éves volt. Estéknént gyertyák égnek a sírokon, s a templomok ajtaja nyitva, bemegy, aki akar, de gyászmisékre, rendes temetésre most nincs idő. A fehérre festett autóbuszok összeszedik, akiket lehet, a kórházak is éjjel-nappal ügyeletet tartanak, kocsiszámra érkeznek a kötszer és gyógyszer – senki sem nézi, honnan, senki sem kér érte semmit, ajándékba hozzák, mint az almát a szabolcsiak. És mindenki segít mindenkinek. Gálfi Ila, akihez képest a templom egere fürdik a jólétben, megjelenik egy kosár babbal és egy szál kolbásszal, ő vidékről kapta, s hátha nekem most nincsen, és bajban vagyok. Én? És rádöbbenek, hogy Ila azt hiheti, hogy én, a kommunista párttag, most félek, a forradalomtól félek. Persze, soha egy szóval sem mondtam el neki, hogy eddig mennyit féltünk mi, éppen azért, mert nem tartottak elég jó kommunistának, nem is tudom, minek köszönhetem, hogy nem tartóztattak le, hisz együtt voltam Rajkkal harminckettőben a diákmozgalomban, s a koholt perek elsősorban a régi kommunistákat használták céltáblának. Talán azért nem bántottak, mert Pista kilépett ötvenkettőben, s őt nyúzták évekig a legkülönbözőbb ürügyekkel? Mindegy. A Karcsi, a keretezőm meg egy kétkilós kenyérrel állít be, hátha nekünk nincs, tíz darabot meg a munkahelyére visz, mert kell a segítség, a munka áll, az emberek nem keresnek. A nagyobb útkeresztezéseknél, például az Astoria előtt, aztán a Körút és a Rákóczi út sarkán egy-egy nagy láda. Felette tábla: „Segítetek a harcolók családjának! Estéknél elviszi az írószövegség és elosztja igazságosan.” Az egyik láda mellett naponta elhaladunk, mindig majdnem teli van pénzzel. Forint is, de tízes, húszas, ötvenes, százas, minden címlet megtalálható benne. Senki sem őrzi, és senki sem markol belé, s fut vele világgá, elképzelhetetlen. És látok egy esőköpenyes középkorú férfit, aki kivesz a tárcájából egy százast, elgondolkozik, visszaszámol ötvenet. Váltott, ennyit tudott nélkülözni.

Kun Miklós, az ideg orvos számol be egy szívszorító ajándékról. Autón igyekszik a feleségével s a kisfiával hévízi száműzetéséből Budapest felé, de mellékutakon, mert híre jár, hogy Székesfehérvár felől újabb csapatok nyomulnak Pest felé – nem akarja elhinni, hisz

a rádió éppen az ellenkezőjét hirdeti, de mégis elkerüli a „hodu utu”-t, s egy bekötő útszélén két férfi integet. Fehér vászondarabbal lekötött vödört emelnek az autó felé.

– Hallottuk a rádióban, hogy Budapestnek vérre van szüksége. Tegnap is összeeresztettünk itt a tanyákon egy vödörrel, de egész nap nem jött erre autó, estére bebőrödzött, kiöntöttük, ez ma hajnali, még friss. Elviszi, ugye?

– Tízre már Pesten leszek vele a kórházban – mondja Miklós, és nem nevet, leginkább sírni volna kedve –, de ne hozzanak többet, ez elég lesz, mások is küldenek, én orvos vagyok, tudom.

– Az Isten áldja meg érte – s elégedetten integetnek utána.

Ottlikék parányi, csúf kis lakásában – Zichy Jenő utca udvari, de '54-ben csuda módon megkapták – olvassa fel Pista a gyönyörű új versét, a Tamást. Hubai Miklós azonnal zsebre teszi – „leadom a rádióban”.

Erre azonban már nem kerül sor. Mindnyájan tudjuk, mert a környékbeliek hírül hozzák, hogy igenis orosz tankok és seregek tartanak Budapest felé, persze, mondják az optimisták, gyülekeznek, mert biztonságosabb együtt kivonulniok az országból, mint apróbb csapatokban, azokat megtámadhatjuk, a békésen egy csapatban kivonulókat dehogyis – hát ezért. Lehet. Budapest sündisznóállás, lobog és ujjong. Kilépünk a Varsói Szerződésből, Nagy Imre kérte az ENSZ segítségét s a szovjet csapatok teljes és végleges kivonulását, megalakult a Felelős Magyar Kormány, s a Kilián, de a többi laktanya is ellenállásra kész erőddé változik. A közeledő gyűrűn belül külvárosok vagy közeli kisvárosok népe siet be Pestre, segíteni, vagy csak megnézni, hírt vinni, annyi ellenőrizhetetlen mendemonda kering mindenfelé és mindenfelől. Vajon mi lehet Szentendrén a kisházban, ahol száz évvel ezelőtt, október 23-ára virradóra aludtunk, s ahol kerítés sincs s minden szanaszét? Most jut eszembe először azóta, de rögtön feleletet is kapok rá, épp szembejön velem Pécsi Antal, szentendrei orvos, a Ferenciek terén, s a kérdésemre egyszerűen felháborodik:

– Ugyan ki bántaná azt, ami a pestieké! Mit gondol rólunk? Jobban őrizzük, mint a magunkéit, hiszen Pest értünk harcol. Nem lesz ott egy gombostű kár se, akinek az almája nincs leszedve, még azt is leszedik a szomszédok, és elrakják nekik egy szemig.

– Nekünk még nincs almánk – ölelem meg Pécsit, pedig – hát igen, sok mindent halottunk róla negyvennégyből.

Megint ott ülünk Ottlikéknál, s Cipi nevetve meséli, hogy amikor az írószövetség végre tárgyalni akart az írók szabadcsapatának a megalakításáról, Pista úgy gondolta, hogy ő harcolni nem fog, mert úgyse tudna elsütni egy géppisztolyt, de vállal akármilyen veszélyes küldöncszolgálatot, mert se a golyóktól, se a bombáktól nem fél, de aztán, ahogy mindenki mást kiabált, mindenféle hősi frászt, hát mégse szólal fel – „majd tudom én, hogy mire leszel te jó, te marha”.

De azért már valami nyomasztó érzés furakodik közénk. Mindszenty beszéde iszonyú katasztrófa, veszélyes, és nem segíti a forradalmat, az se jelent semmi jót, hogy tárgyalások kezdődtek a szovjet csapatok kivonulásáról – minek itt tárgyalni, már megígérték nem is egyszer. Maléter a honvédelmi miniszter, a vadonatúj koalíciós kormányban régi barátaink közül három is államminiszter, Bisztry Farkas Feri, Bibó Pista és Fischer Jusuf.

Már délelőtt hűvös szél kerekedett, úgy látszik, vége az arany októbernek, tegnap volt halottak napja. Korán sötétedik, indulunk hazafelé. A tereken, az új sírokon gyertyák égnek, sokan térdelnek a sírok előtt, és a feltámadó szél ellen tenyerükkel védik a lángot. De nemcsak a sírokon, az ablakokban is, minden ablakban gyertya ég, rengeteg gyertya, ahogy sötétedik, egyre több és fényesebb. Az úton is ürül, ahogy ködösödik az alkonyat, s kezd, huszonharmadika óta először lassú pöttyökben cseperegni az eső. Hull is már. Ott a láda, szemben az Astoriával, a nyitott láda, teli papírpénzzel, hull arra is. Éppen megáll egy teherautó „Írószövetség” felírással, s karszalagos fiatal fegyveresek kászálódnak le róla, lassan, mintha koporsót emelnének, fogják meg s ürítik a kocsiba, megyünk el mellettük, oda sem bírok nézni. A Ferenciek terén a templom fala előtt, a földön, végig gyertyák lobognak, s lassan sercegeve oltja el a vékonyabbakat az eső, sok el is dől, úgy alszik el. A nagyobbak még hajladozva égnek, s ahogy sorra becsukódnak az ablakok, most már a teljes sötétben, csak az üveg mögött ég, ragyog, a sok kisebb-nagyobb halottak napjára gyújtott, de még ma is élő kis fény. A házakra tűzött lobogók áznak már, a nemzetiszínűek s a majdnem minden házon ott lengő feketék is.

Nyugtalan az éjszaka, félálomban egy vers kísért, beleragadva a fülembe, de időnként teljesen felébredek rá: „Flandern in Not, in Flandern reitet der Tod”, Flandriában vágat a halál... Aztán, már hajnal felé, valami egészen halk, de állandó moraj, egyenletesen zúgva, nem lövöldözés, csak mintha messziről hangzana egy távoli vihar zenéje. Még hét óra sincs, mikor Juhász Feri telefonál:

– Halljátok a tankokat? – s már le is tette a kagylót.

Látni még nem látunk semmit, az Egyetem utcán egy lélek se jár, nekiesünk a rádiónak. A rádió hallgat, de nyitva hagyjuk – már elfoglalták volna? Aztán egyszerre megszólal: „Ma hajnalban az orosz hadsereg megtámadta a városunkat. A világ minden nemzetehez szólunk, segítsetek! Segítség! Segítség! Segítség!”

Franciául, németül, angolul, olaszul ugyanaz a szöveg, s a végén Hilfe! Hilfe! Help! Help! Aiuto! Aiuto! Au secours! Au secours!

Szünet, aztán újra. Szünet, aztán újra. A hang ismerős, nem azonos semmiféle bemozdó hangjával, valódi kétségbeesés sikolt belőle, nem lehet hallgatni, kirohanok a folyosóra. A máskor olyan eleven, régi körfolyosók most üresek és némák, de hirtelen hangos sírás a lépcsőházból, egy asszony sír, odaugrok és átfogom a szomszédunk, Budáné vállát: „Az Istenért, ne sírjon ennyire!” Budáné rám néz, és zokogva tördeli:

– Pont mára rendeltem ide a festőket, mindent leszedtem a lakásban, most aztán nem fognak jönni!

Nem valószínű, gondolom, és visszamegyek, mégis legyen inkább a hang – amire most Pista ráismer: Háy Gyula hangja. Most már ágyúznak a Kálvin téren s durr, kivisz a légnyomás egypár ablaküveget – úgy látszik, épp a hatósugarukba esik a házunk, és aztán a Károlyi-kert is rákezd – az Egyetem utcán dübörögnek a tankok. A segélykérés szabályosan ismétlődve egyre szól.

Hárman összebújva ülünk a rádió előtt, Pista szakadozottan mondja:

– Ezt sajnálom tőle. Hogy éppen ő... Hogy ő kér segítséget...

– Neki van jóvátennivalója, neked nincs... – mondom, de én is nyelek egyet. Már iszo-

nyú a dörgés, torkolattüzek villannak, recseg az egész vénséges vén ház, de a rádió csak szól, még nem tudták elnyomni a hangját.

Segítség! Hilfe! Help, help! Au secours! Aiuto! Segítség! Hilfe! Help! Au secours! Aiuto!

*

Géppisztoly szól, egészen közelről. Igen. A Grószék lakása éppen a ház kiszögellő sarka, négy ablaka közül kettő a Károlyi-kert felé, kettő a Kecskeméti utcára, a Kálvin tér felé néz. Három géppisztolyos fiú tüzel az ablakokból. A házbeliék felszaladnak, a folyosóról kiabálnak, könyörögnek nekik, hogy ne lőjenek, lebombázzák a házat, és úgysem tehetnek semmit – oda se hallgatnak. Próbáljon meg maga beszélni velük, kérnek engem. Ahogy mögjük lépek, hátrafordulnak, az egyik kedvesen elmosolyodik, és a bal kezével hátrább tol.

– Ne tessék félni, csak két napig kell kitartanunk, most mondta be a Szabad Európa is, hogy holnapután már itt lesznek az ENSZ-csapatok.

Kibírhatatlan a bizakodó, boldog mosoly a képükön, szégyellem is, hogy én próbálom eltüntetni, de hát az egész világ most szakad ránk, egy óriási hadsereg ellen, tankok ellen, ez a három géppisztolyos kisfiú – egyikük sem lehet több húszévesnél.

– De ez a mi hazánk, mi itthon vagyunk, ők idegenek, csak mi győzhetünk! És minden laktanya harcol, a rendőrök is velünk vannak, a vidék is harcol, a lányok is, a kisgyerekek is, csak mi ne lőjünk rájuk, mikor idejönnek és megszállják a városunkat? Nem mi kezdtük, menjenek haza! Mirajtunk nem múlik.

Mit mondjak erre? – Legalább van cigarettájuk? – kérdezem, mint egy markotányosnő.

– Parancsoljon! – Egyszerre nyújtják felém hárman a három csomag Tervet.

– Köszönöm, nekem is van – bögöm el magamat, és rohanok a konyhába, hozok nekik egy kanna forró teát. Két kézre fogva isszák a bögréből, mint a kisgyerekek, fázik a kezük a géppisztolyon. Felváltva isznak és tüzelnek. Harmadnapra a templom előtt fekvő halottak között felismerem az egyiket, a vértől összetapadt barna haja eltakarja az egyik szemét. Én fogom le a másikat.

Kiskatona fut be a házba – egy tank tüze elől menekül –, adjanak valami civil ruhát! Pista ruhája éppen jó neki, a cipője is. Eszméletlen gyorsasággal öltözteti át a ház, s dugja be a katonaruhát a pincébe a szén mögé – már dörömbölnék a kapun. Nincs egy cipőkánál? – kérdi a fiú – erre, isten tudja, miért, de Pista majd elsírja magát.

– Hajtsd össze a zsebkendődöt, azzal próbáld – teszi a fejére a kezét – csakugyan, így sikerül neki. Ideje, mert már muszáj kinyitni a kaput, de semmi baj, csak egy házbeli férfi meg egy újabb kiskatona – aki pillanatok alatt szintén civilé válik.

Mire jó a benzines üveg? Gyerekjátéknak. Gyakorolják is, szorgalmasan, a szülők alig bírják behurcolni a gyermekeséket az utcáról, de utánuk robban a tank, és szakad az aszfalt, ha eldobott gránátot találnak véletlenül.

Találat éri az egyetemi templom tornyát. A bádogborítás a mi liftünkre esik. Iszonyú csattanás, sisteregve, szikrát köpködve zuhan le a lift.

Bibó kiáltványa. Mikor gépelhette? Amikor egyedül maradt a Parlamentben, mert a Felelős Magyar Minisztérium elmenekült? Rengeteg példányban kering, ki is van ragasztva a falakra. Van már, aki letépi.

Csepel ellenáll, azután elesik az is.

A határ még nyitva, tömegével menekülnek az emberek. Nyugat felé, azokhoz, akik nem segítettek. Most befogadják a menekülőket.

Kádár János megjött és minden jót ígér. De a Nagybudapesti Munkástanács gyűlését szovjet tankok oszlatják fel, mire kihirdetik a sztrájkot.

A rádió ugyancsak életre kapott. Közli, hogy ez ellenforradalom volt, s hogy a '45-ben nyugatra menekült nyilasok jöttek be és szédítették meg a becsületes magyar népet, hát jobb lesz, ha észre térünk. S a gyárakban vegyék fel a munkát, mert így meg úgy. De valami baj mégis van a rádióval, mert naponta órákig bementhatja a Szabad Európa, hogy Kovács János és sok-sok Kovács János szabad földre érkezett.

Vali megérkezik Rákoshegyről, zokogva meséli, hogy micsoda romokon át jöttek be, végig a Rákóczi úton Jóskával, a férjével, akit közben már kerestek is rajtunk. Valaki mocsok feljelentette, nem lehet másként. Mert én aztán igazán tudom, hogy nem csinált semmit, hisz november 3-ig itthon voltak, legföljebb lelkesedtek, mint a többi gyerek. Meg mi.

Öt órától kijárási tilalom van, Ungvári Tamás itt lakik a közelben, vele, Valiékkel és Imre őrnaggyal, az unokabátyjával, pókerezik Pista esténként. Kívül halálos csönd és sötétség és orosz járőrök az utcán. Tamás nem mer egyedül hazamenni, mert a katonák most asszonyokra nem vadásznak, nem úgy, mint tizenegy évvel ezelőtt, csak férfiakra. Hát ketten kísérjük haza Tamást Valival, s utána egymáshoz bújva rohanunk vissza, minden sarkon, minden nagyobb kapualjban három-három orosz katona, géppisztollyal a hasán.

Nagy Imrék a jugoszláv követségre menekültek. Megígérték nekik, hogy elhagyhatják a követséget, szavatolták (ó, Cipi, ki szavatol a Lady biztonságáért?) a személyes biztonságukat, de amint kiléptek, letartóztatták őket és elvitték Romániába.

Rémület és vad elkeseredés a városban. Robbannak a benzines üvegek, csattognak a vaktában bevágott aknák, üvöltöznek a géppisztolyok. Úristen, orvlövészetté lett a forradalom.

De még mindig át lehet menni a határon. S ahogy szigorodik az ősz, mind többet követelnek a határ menti lakók a sárban, esőben gyalog törtető, a letartóztatás, kivégzés előtt menekülő, kétségbeesett emberektől. És van, aki csak azért fut ki, mert látni akarja a mesés nyugatot, ahol nyilván szabadság van, s kolbászból fonják a kerítést, s a versek megjelenhetnek.

Szentendrei háziasszonyom, a szépséges Jucika, hajnaltól éjfélig áll a kapuban két hét óta egyfolytában, és várja a kisebbik fiát. A nagyobbikat a nyilasok lőtték le negyvenötben, katonaszökevény volt. De Ivánka nem jön, s hír sem jön róla. Jucika fekete haja ott a kapuban őszül meg, s mikor végre a rádió bemondja, hogy Kinczli Iván már kiért Svédországba, Jucika megőrül, petróleummal leönti és felgyújtja magát.

November 23-án déli egy órától kettőig kiürül a város. Egyetlen lélek sincs az utcán. Ezt cselekedjük október emlékezetére. Azért csak nem lehet lecsukni senkit, mert dolga volt odahaza, nem igaz?

Ugyanis közben ezeket tartóztatnak le és visznek internálótáborba. S hírek szállingóznak kivégzésekről is.

Az ablakainkat már tökéletesen belőtték, az eddig ép udvari szoba is lakhatatlan már, malterdarabok hullanak, az eső becsap s befütyül a szél. Amíg Karcsi (keretezőm, a keresztfiam apja, szóval a komám, de mindenekelőtt barátunk) nem tud üveget keríteni, átmegyünk Imréhez a Nyári Pál utcába, az földszint, udvari, védett a becsapódásoktól. Egy-egy matracot ölelünk magunkhoz, ahogy kilépünk az utcára, pajzsnak is jó, nemcsak fekvőhelynek Imréék parányi szobájában. Amilyen szerencsénk van, épp egy tankcsapat fordul be a Veres Pálné utca felől, s lassan kitölti az Eötvös Lóránd utcát egészen a sarkig. Megállnak. Az első tankból egy katona bújik ki. Meggörnyedve, a revolverét (vagy pisztoly? a fene se tudja, kicsi és nem géppisztoly) maga elé tartva, óvatosan igyekszik a Károlyi-palota felé, behúzott nyakát jobbra-balra forgatva. Nyilván azt nézi, hogy szabad-e az út. Egészen fiatal.

És hirtelen eszembe jut Sztaszik. Hány éves korban kezdődik a Szovjetunióban a kötelező katonai szolgálat? Sztaszik az apjával és az anyjával volt beszállásolva negyvenötben, Malatinszkyéknál, Szentendrén, ahol én a mosókonyhában laktam Törzs Évivél. Sztaszik akkor hétéves volt, és amikor nem ölelgette a kutyát-macskát, hát az én ölemben hempergett. Imádtam, máig érzem a meleg, puha, piszkos kis pofáját, ahogy a nyakamban hízeleg, mint a cica, odadörgöli a göndör fekete fejét, és szüntelenül beszél hozzám, nem hiszi el, hogy nem értem, meg is tanulok tőle nagy csomó orosz szót, sajnos, mint utóbb kiderül, Sztaszik erősen selypít, s én sok r betűs szót l-lel mondok, ahogy tőle tanultam, a mamája, Kszjusa (Akszinja) legnagyobb öröme. Sztaniszláv Petrovics Vjenza.

Most annyi idős lehet már, mint ez a tankból kimászó, ellenség felderítésére kiküldött fiú. Még az is lehet, hogy ő az. Hát ellenségem nekem a Sztaszik?

Kihirdették a rendkívüli állapotot. De még mindig akad elég benzines üveg a városban, a feltépett kövezeten főleg tankok közlekednek, az utcai világítás nehezen áll helyre, éjszakánként vakon, dermedten hallgat a város, jóformán folyton esik az eső, csüggedten ázó lógó rongyok váltak a fekete lobogókból, még nem kötelező bevonni őket. Szemben az egyetemi templom belseje gyertyákkal van úgy-ahogy kivilágítva, mellette a jogi egyetemen még akadnak lövöldöző csoportok, az épület, de a templom is, golyóverte vár.

Karcsi hozott valamennyi üveget, az én képeimről is leszedett egy-kettőt, most a nagy rajzasztalom fölé hajolva kopácsolja ki a leszedett ablakkeretekből a belészáradt gittet. Most is egy csomó barátunk ódöng csüggedten vagy eszeveszetten reménykedve nálunk, hangos vita, közben állít be Waldapfel Imre, aki közli, hogy ő jelentkezett a munkásör-ségbe, mindnyájan kövessük a példáját. Mert ez után a förtelmes ellenforradalom után mutassuk meg a Szovjetuniónak, hogy csak egy elenyészően kicsi réteg volt az, aki a nyugatról beosont fasiszták pártjára állt, az gyilkolt, az lázongott, az akasztott, az robbantja a tankokat, ennek semmi köze a magyarokhoz, az ifjúság közül is csak a legszemetje volt benne – és így, soká és szörnyű hangosan, senki sem szól, csak nézzük a méregtől rezgő fehér kecskeszakállát.

De aztán Karcsi, aki olyan halk és jó modorú, mint egy könyvbeli diplomata, noha „proletár kettőzés”-sel beszél, külvárosiul – abba sem hagyva a kopácsolást, odafordul Waldapfelhez:

– Én nem vagyok egyetemi tanár, kérem, én négy elemit végeztem, kérem, de aki így beszél, kérem, az le van szarva, kérem.

– Nos, most hallottad a magyar munkásosztály véleményét – mondom udvariasan Im-rének.

Tömik a börtönöket, már alig fér beléjük a sok fogoly. Kénytelenek új internálótábo-rokat berendezni. De szaporodnak a menekülők is. Most már nevük is van, disszidensek, patetikusabban, rádiónyelven: akik a szabadságot választották.

December négyre asszonytüntetés készül, ellenőrizhetetlen csatornákon át terjed, de megtudja mindenki. Minden nő csak egyetlen szál virágot hozzon, és egyetlen szót se szóljon. Az eső elállt, hűvös és borongós tél eleji nap. Kalauz-egyenruhás lány, karcsú, mélyen lefátyolozott kalapos asszony, döcögni alig tudó néni, szépen kifestett, kisbundás hölgy, esőköpenyes fiatal lány, svájci sapkás egyetemista lányok, munkaruhás asszo-nyok, feltűrt gallérú, megviselt, gumiharisnyás öregasszony, bájos, matrózgalléros, zár-danövendékszerű kislány – sok, sok budapesti nő, de pirospozsgás, bő szoknyás is akad a peremvárosokból. Legtöbbjük kezében őszirózsa vagy krizantém, soknál csak egy fenyőág, vagy dércsípte levelű fekete bogyós ágak. Hosszú a libasor, a végét elnyeli a körút, az eleje, Isten tudja, milyen messze van mögöttem. Kétoldalt a járdán rendőrök állnak, nem nagyon sűrűn, csak néznek hátratett kézzel, de egyik sem szól az asszo-nyokra, miért is szólna. Aztán a hidak táján magától szétolvad a tüntetés. Budára már nemigen jut, Budapest valahogy mégiscsak Pest, és nem annyira Buda.

Most már tél van. Milyen karácsony lesz idén? Riasztó hírek jönnek a ködben eltévedt, útközben lelőtt, vagy a kimerültségtől meghalt menekülőkről. Már csak egyes, ritka pon-tokon lehet kijutni az országból, de még mindig lehet.

Rác és Bali találkozni akar Kádár Jánossal, de a randevú helyén már várják és letar-tóztatják őket. Hát nem okultak Nagy Imréék sorsán, akikről azóta sem tud senki sem-mit? „Török Bálint itt marad egy szóra.”

Általános sztrájk, tiltakozás Rácz és Bali letartóztatása ellen, kihirdetik a statáriumot. „MUK” felírás a falakon, krétával, szénnel. (Márciusban újra kezdjük.)

Még egyre tartanak nyugat felé, ha ritkul is az áradat. Vali rohan be hozzánk, feldúltan, kétségbeesve.

– Jóskát elküldtem Csengődre, ott biztonságban van. De Mari, a legjobb barátnőm, szerzett egy nagyszerű teherautót, átvisz a határon, beleférünk, mindnyájan mehetünk. Menjünk?

Pistával egymásra sem kell néznünk, úgy mondjuk, egyszerre. „Mi nem megyünk.” „Én magyar költő vagyok.” „Én itthon vagyok.” „Menjenek ők.” „Nekem a Duna a folyóm.” „Nekem a Tisza.”

Vali sír:

– Igen, de maguk már voltak külföldön, nem is egyszer. Én még soha, és talán nem is juthatok ki többé, ha ezt elszalasztom.

– A maga dolga, Valikám – fordítja el a fejét Pista – csakugyan, hát van jogunk lebeszélni, akárhogy szeretjük is? Felelhetjük neki, hogy csak huszonéves vagy, még a világon minden történhetik veled?

– Ne beszéljen így, Pista – zokogja Vali, és ráesik Pistára, úgy rángatja kezét –, gondolja, hogy a lánya vagyok, mit mondana, ha a maga lánya lennék?

Pista eltolja Valit, kihúzza magát sápadtan. Ordít a felindulástól:

– Ha az én lányom lenne? Azt mondanám: döggölj meg itt!

Ezt a beszámolót 1984-ben írtam.

Nem gondoltam, hogy valaha is megjelentetik.

Szántó Piroska

AKKORI RAJZOK

1 / Az első zászló

S. P.

2/Egyetemisták

7 / *A parlament előtt II.*

S.P.

8/Csata

9/Egy tank

S. P.

10 / Az egyetemi templom előtt I.

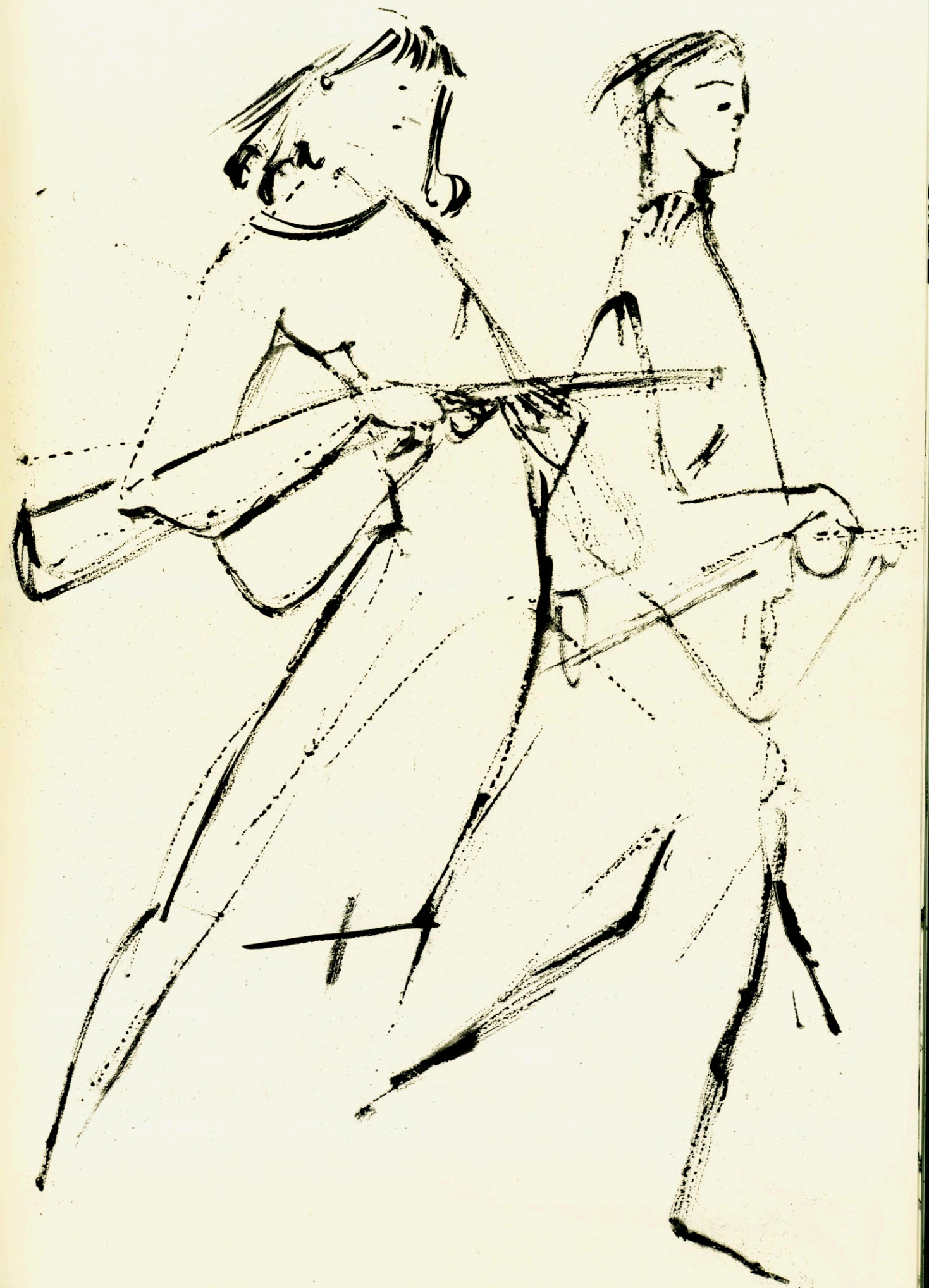
3/Gyermekjátékok I.

4 / *Gyermekjátékok II.*

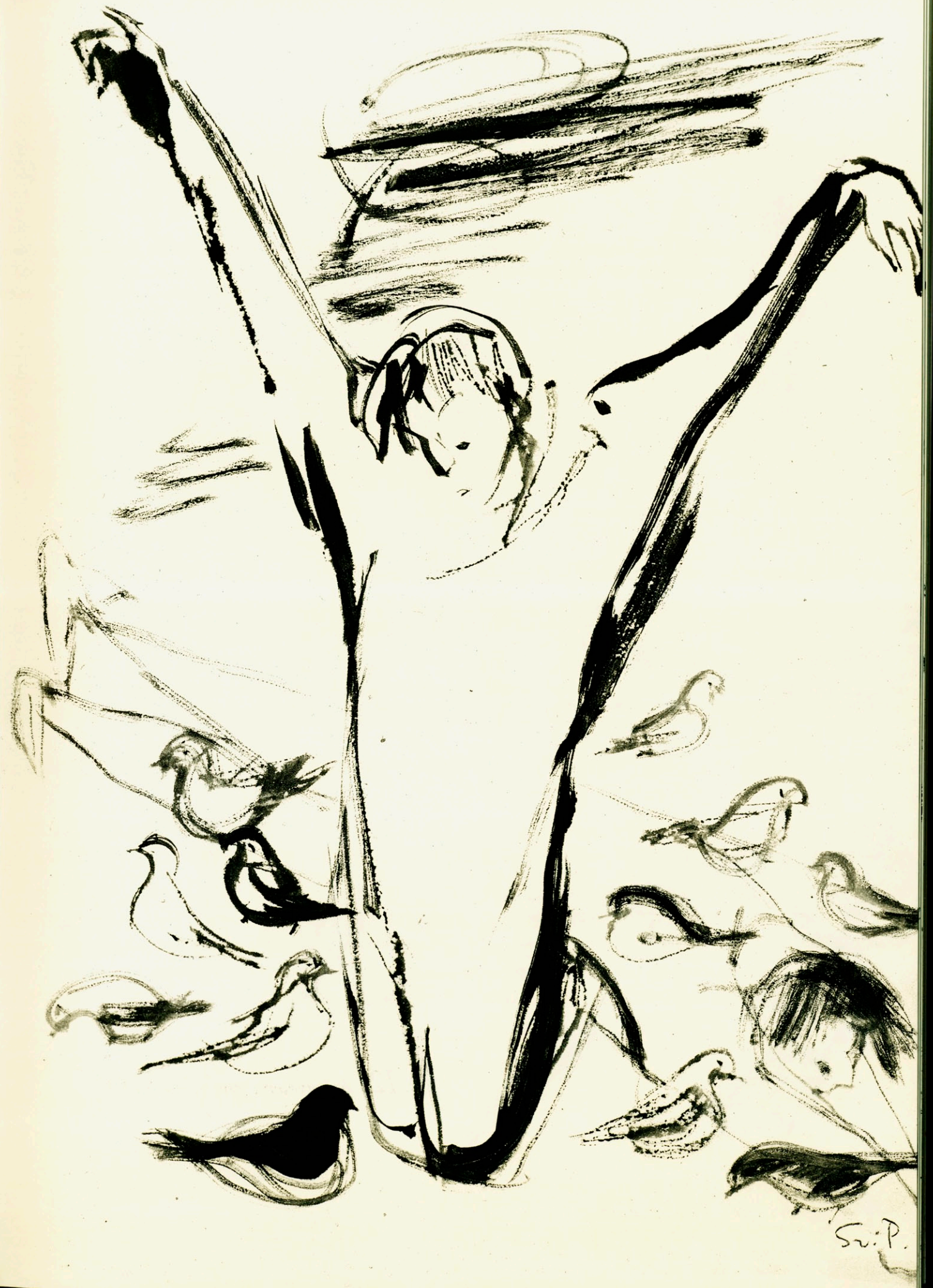
5/ *Barátok*

6 / *A parlament előtt I.*

11 / Az egyetemi templom előtt II.

12 / Az egyetemi templom előtt III.

13 / Mentőautó

14 | Füüst

15 / Miért?

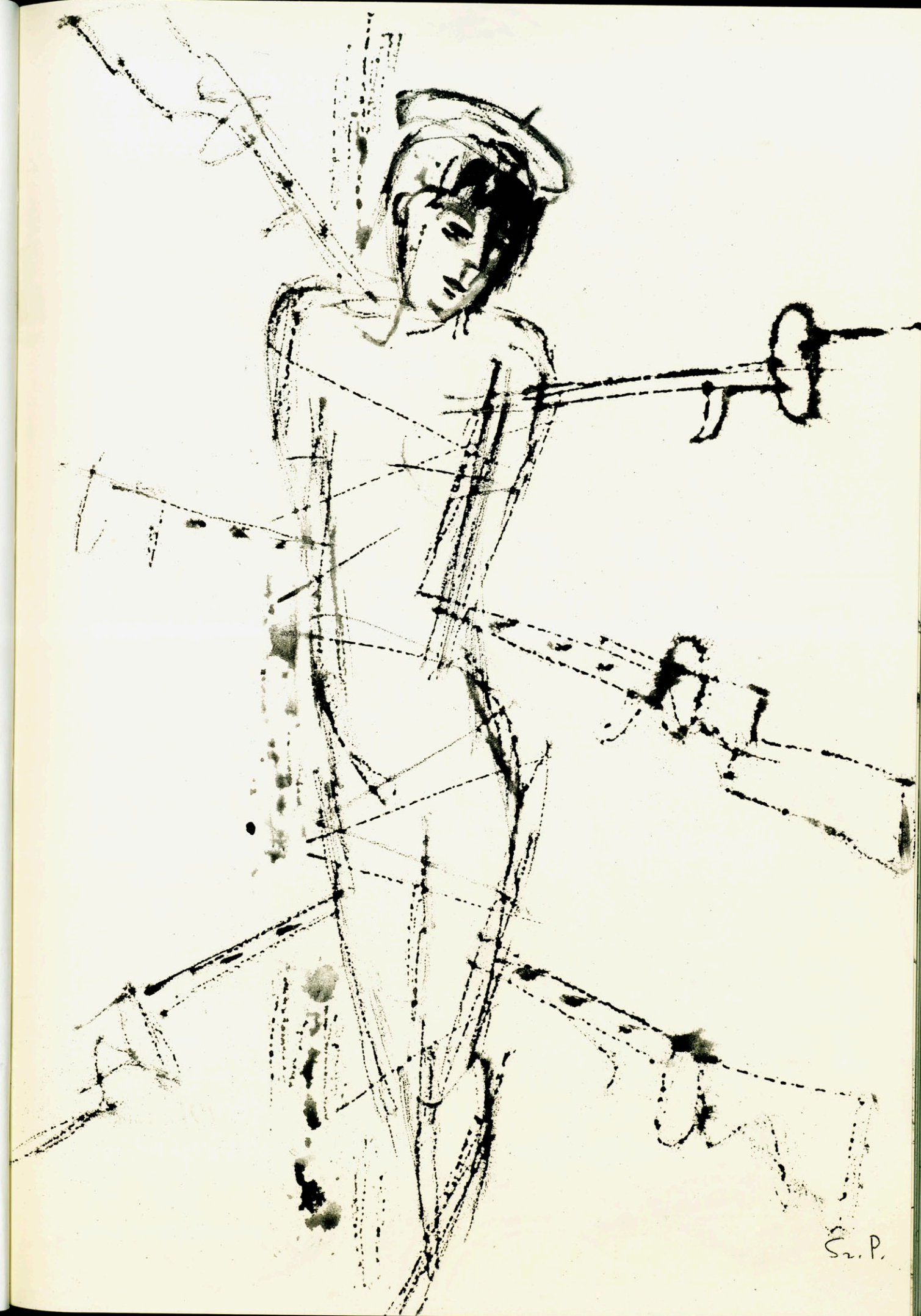
16/ Majd én!

17/ *Katalin*

18/Sebestyén

Sz. P.

19/ *Johanna*

20 / A nemzeti zászló

21 / Novemberi hajnal

S. P.

22 / Ablak I.

S.P.

23 / Ablak II.

24 / Zászlók az esőben

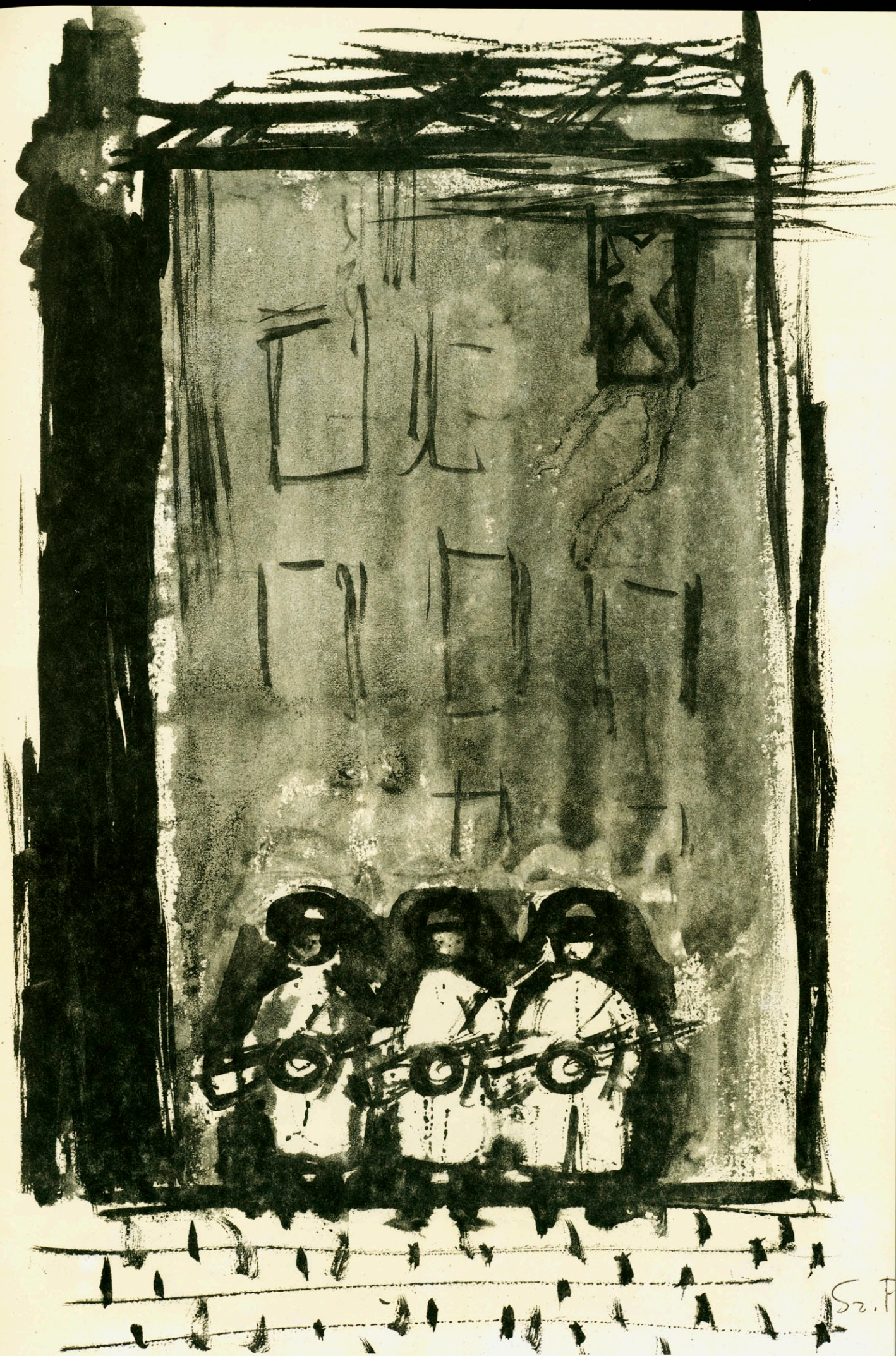
25 / *Hold és holtak*

26/ *Egy katona*

27/Éjszaka

28 / *Romok felett*

29/ Sírok az utcán

30/ *A halottakért*

31 / Gyászolók

Sz. P.

32 / Asszonytüntetés

S. P.

33/Ószirózsa

34/ *Magyar Pieta I.*

35/ *Magyar Pieta II.*

Sz. P.

Ára: 250,- Ft

